

1.6.

GESPREKKEN MET MIJNWERKERS UIT ZUID-OOST-VLAANDEREN EN ZUID-BRABANT.Beschouwingen bij opzet en methode.

Herman Vanden Herrewegen

Inleiding

Een eerste emigratie van Vlamingen naar Wallonië en meer bepaald naar het gebied van La Louvière en Charleroi, greep plaats tussen 1850 en 1860. De oorzaken laten zich gemakkelijk verklaren : crisis in Vlaanderen gekoppeld aan een uitgesproken demografische ontwikkeling. Toch bleef deze eerste exodus beperkt, want hoewel ons spoorwegnet in volle expansie was, was het in die periode nog niet volledig aangelegd, zodat het hier om een eenmalige beweging ging die het dagelijks pendelen uitsloot.

Daar bleef het natuurlijk niet bij. België zat, een eeuw terug, in de spitsgroep van de industriële vooruitgang en onder impuls van de "captains of industry" van die tijd werd het spoorstelsel versneld uitgebouwd. Boël, staal en ijzer, van La Louvière is promotor van de lijn die Gent over Geraardsbergen met Braine-le-Comte verbindt en vandaar vertakt in het Centrum. De steenkoolmaatschappijen komen bij de spoorwegen actief tussen om in de ganse zone de rails als het ware tot op de "carreau" van de mijn zelf te leggen. Een Guinotte en een Waroqué van Bascoup wenden hiertoe al hun invloed aan en die was niet gering. In andere gevallen werd een net van buurtspoorwegen en tramlijnen uitgebouwd dat de ganse oppervlakte van een mijnzetel omspande. Dit was bv. het geval voor de maatschappij van Bois-du-Luc, in het Vlaams "den Borlue" genoemd. De tramlijn die het station van Houdeng-Gougnies met de uitbating van de Quesnay te Trivières verbond, werd trouwens "La ligne des Flamands" genoemd.

Het is vooral vanaf de zestiger jaren (vorige eeuw) dat een gestadige beweging van arbeiders naar het bekken van het Centrum zou ontstaan met als geografische as van dit pendelen de bewuste spoorlijn Gent-Zottegem-Geraardsbergen-Edingen-Braine-le-Comte, Lijn 123. Daarin dorpen die ontegensprekelijk zwaartepunten waren : Sint-Maria-Lierde, Viane-Moerbeke, Galmaarden, Tollembeek en Herne. De stad Geraardsbergen zelf leverde verhoudingsgewijs een kleiner contingent "fostmannen", het dialectwoord voor mijnwerkers. Waarschijnlijk was hier de aanwezigheid van een bloeiende lucifer- en sigaarindustrie niet vreemd aan.

Het Waalse industriële potentieel russte op drie pijlers : de steenkool, de metallurgie en het glas. De Vlaamse arbeidsarmen - in de letterlijke betekenis van "bras" - sprongen dan ook bij in elk van deze drie sectoren, maar het was vooral bij het delven van het "zwarte brood van de nijverheid" dat deze armen van belang waren.

Het zou nochtans verkeerd zijn te poneren dat het aanleggen van spoorverbindingen het aantrekken van pendelarbeiders als eerste oogmerk

had. Het eerste en veruit het voornaamste was economisch : het transport van ertsen naar het Centrum en het afvloeien van de industriële produktie of steenkolen naar de rest van het land of naar het buitenland. Het is misschien interessant aan te stippen dat heden ten dage nog steeds ertsen vanuit Gent naar de Usines de Boël te La Louvière worden vervoerd lang de hierboven vermelde spoorlijn. Werkvolk verplaatsen bleef secundair, maar dit werd er graag en dikwijls maar al te gretig bijgenomen. Manipuleren van dit feit met betrekking tot loonvorming is meer dan eens voorgekomen.

In mijn geboortedorp Moerbeke nam men de "fosttrein" omtrent 4u20 's morgens, trein die ongeveer één uur vroeger Gent-Sint-Pieters verliet ! Men was terug thuis rond 17u35, en sommigen - er waren er weinig, akkoord, maar toch ! - belandden dus na 18 u terug te Gent. Dit pendelen bloedde vrij snel uit tijdens de tweede helft van de jaren vijftig en de eerste helft van de jaren zestig (van onze eeuw uiteraard). Men kan dus rustig stellen dat dit dagelijks verloop ongeveer een eeuw heeft aangehouden. Alhoewel wij over geen globale cijfers beschikken, is er ook een kleinere, maar definitieve emigratie geweest vanuit Zuid-Oost-Vlaanderen en Zuid-Brabant. Gewoonlijk gebeurde de assimilatie snel en vlot, maar toch ontstonden soms echte "Quartiers Flamands" zoals in Bouvy, Basse-Louvière, de Tonderie te Saint-Vaast-Trivières, de Hocquet-Bas te La Louvière en in Taillis-Près te Châtelineau. Soms nemen deze inplantingen zelfs getto-eigenschappen aan.

Probleemstelling

De vele duizenden die in de loop van die 100 jaar de weg naar het bekken van het Centrum zijn moeten gaan, vormen een onbekende en vergeten groep. Eigenlijk is dit in de geschiedenis het geval voor ieder geheel waarvan de individualiteit door de kleine man wordt gevormd. Hijzelf laat weinig vastgelegde gegevens na en zijn registratie zit gewoonlijk zeer algemeen verweven in de grote lijn der gebeurtenissen. Zeker is dit het geval voor dit soort van zwarte volk dat nooit in het brandpunt van de aandacht werd geschoven.

Een dubbele marginaliteit. Inderdaad, want in het eigen, ruraal getekende midden waar in ze verwekt werden, stonden ze toch altijd aan de zijkant van het eigenlijke maatschappelijke leven. En in het mijnenland zelf was hun aanwezigheid binnen het verloop van een etmaal tijdelijk en vluchtig, niet zoals deze van de Waal die na de arbeidstaak de rest van de dag in en rond de coron doorbracht.

Vandaag zijn er nog heel wat mensen in de streek van Zottegem-Geraardsbergen-Edingen die weten dat vader of grootvader of een oom ooit mijnwerker is geweest, maar buiten het fragmentarische weten zij er eigenlijk bitter weinig van. Sommigen - of zou ik moeten schrijven vele - wensen er in hun huidige status niet te veel meer over te weten. Een afstamming uit een dergelijke ondercultuur blijkt soms een donkere tatoeage te zijn die men liefst niet toont. Toch verdwijnen zij snel, zeer snel, zij die het hebben meegemaakt en meegeleden. Het beroep is in Wallonië, na het sluiten van de Roton in Charleroi, zelfs volledig verdwenen. Er is de onvermijdelijke natuurlijke leeftijdsuitdunning, maar er is vooral het te vroeg sterven na 10, 20 soms 25 jaren ondergrond. De stoflong, zelfs in "mildere" vorm, blijft haar slachtoffers hypotekeren en lost ze nooit meer. Met het sterven van

iedere koppel sterft ook een stukje geheugen, een geheugen dat volgende generaties meer dan ooit zouden kunnen nodig hebben.

Een massa informatie is zo de afgelopen tientallen jaren weggesijpeld. Het redden van een deeltje ervan is het opzet geweest van een reeks gesprekken met de laatste overlevenden, het vastleggen van hun soms wrede tijd en hoe zij die tijd beleefd hebben.

Probleemanalyse

Het onderwerp zelf ging de groep en zijn inhoud duidelijk afbakenen : gesprekken met koolputters uit de dorpen tussen Geraardsbergen en Edingen. Omdat deze koolmijners praktisch nooit hun volledige "loopbaan" in de mijn hadden doorgebracht, kreeg het opzet haast vanzelf een breder spektrum dat ook andere beroepen zoals handlanger, steenbakker (in Noord-Frankrijk), glasblazer, atelierarbeiders, sigarenmaker en dergelijke meer ging omsluiten. Dit werd een interessant nevenaspect.

Het zijn inderdaad gesprekken van de "laatste kans" geworden. Omdat wij -zij en ikzelf- ons hiervan bewust waren, werd het onderwerp niet gelimiteerd tot de mijn en wat errond gebeurde, maar werd het opgetrokken tot de ganse levensloop. Ondanks het centraal staan van het mijngebeuren kan dit niet afgesplitst en geïsoleerd worden uit een gans leven. Het is anders trouwens onmogelijk een geïntegreerde levensontwikkeling te bereiken.

Het grondschematische van het probleem is dus fundamenteel eenvoudig : het vertellen van een leven in zijn onderscheiden levensfasen. De kindertijd, jeugd en adolescentie, de jonge volwassenheid en de rijpere volwassenheid evoluerend naar het pensioen en de fysische zowel als de geestelijke teruggang. De ervaring leerde dat een kronologische benadering de meest doeltreffende en ook de meest natuurlijke was. Dit systeem van werken sluit trouwens het best aan met het lineaire denken van de mijnmensen. Een tematische aanpak, systematisch uitgevoerd, leverde duidelijk minder resultaten. Dit sloot de behandeling van sommige specifieke en duidelijk omliggende thema's, binnen een bepaald kader, niet uit. Op zekere ogenblikken was een dergelijke werkwijze zelfs gewenst.

Het karakter van de gestelde opgave drong de oplossing zelf op. De grondmodule van de oplossing is gebaseerd op het vraag-antwoordprincipe, dus Socratisch. Hoewel dit in wezen eenvoudig is, vanzelfsprekend gemakkelijk zelfs, stoot men toch op praktisch niet te overwinnen moeilijkheden. Neem gewoon de aanvang : afstamming en kindertijd. Als volwassene is het al enorm moeilijk om terug te keren in de eigen kindertijd, laat staan in de kinderperiode van iemand anders. Er is bij een kind een bodem van eigenaardige onverschilligheid die zelden onderkend wordt, hoe akuit ook sommige gemoedstoestanden kunnen optreden. Kinderen leven in een eigen wereld. Een kind richt zich eerder vaag in zijn leven met daarin de verassingen van het jonge diertje dat iets voor de eerste keer vindt of ervaart. Het wordt omringd door de "grote mensen" waarvan de identiteit niet steeds zo duidelijk is. Er is een vader, een moeder, een tante, een nonkel en noem maar op, maar wat is dat eigenlijk, een moeder, een vader, een nonkel ? Die "groten mensen" hebben ongetwijfeld een belangrijke betekenis voor het kind, maar missen toch een zekere verbondenheid. Het

kind heeft een persoonlijk leven dat door die personen weinig wordt geraakt. Ik heb de indruk dat velen wanneer ze het hebben over de kindertijd, zich vaak en sterk vergissen voor wat dat betreft. Men ziet het kind vanuit het standpunt van de volwassene, of men levert in het beste geval een inspanning om zich in de plaats van het kind te stellen. Maar is wat men "denkt" dat een kind is, wel kongruent met wat een kind "echt is" ? Wat herinneren wij zelf nog van ons eerste of tweede studiejaar ?

Het is merkwaardig dat men de kleinere en grotere hindernissen zelden onder ogen durft nemen en dat er bijzonder weinig over gezegd of over geschreven wordt. Mijn persoonlijke indruk is dat men deze -eigenlijk niet op te lossen - problematiek beschouwt als niet bestaande of hem zo goed mogelijk omzwachtelt of wegmoffelt. Het markeert nochtans de begrensdheid van perspectief van ieder onderhoud. Wat gezegd kan worden over de kindertijd, geldt onder andere omstandigheden en volgens andere verhoudingen voor andere episodes uit het leven van ieder individu. Analoge moeilijkheden, gelijkaardige negatieve parameters blijven een reeks gesprekken belasten. Wat herinneren wij ons nog van onze periode als puber ? Van ons leven tussen 20 en 30 jaar ? Eigenlijk ontzettend weinig.

Een ander voorbeeld : wanneer werd een mijnwerker zich "werkelijk" bewust van zijn klasse ? Ik zet "werkelijk" met opzet tussen aanhalingstekens en heb het niet over indeling tussen "arme" en "rijke" mensen die men van jongsaf kent of denkt te kennen, een op dat moment soms zweverig begrip en ondanks de wit-zwartindeling erg vloeibaar. Binnen het bestek van dit artikel is het onmogelijk om hier diep op in te gaan en de talrijke facetten ieder met hun eigen neteligheden te ontwikkelen.

Het voorgaande mag nochtans niet het voedingsveld worden voor het soort intellectuele ontmoediging die leidt tot een onzekerheid en aarzeling, die uiteindelijk geen enkele moeilijkheid aandurft. Er is wat te bereiken, erg veel zelfs. Want het hoofd van de arbeider is desondanks een schatkamer waar geweldige dingen opgeslagen liggen. En soms onverwachts boren vragen iets los en wat een paar minuten voordien onbereikbaar was, breekt dan vanzelf uit. Men hoeft dan geen vragen te stellen, ze worden zo beantwoord en zelfs vragen waar men in de verste verte niet heeft aan gedacht krijgen een overvloedige respons. Meer nog, op zulke ogenblikken mag men, moet men soms verspringen in de tijdsas en kan een thema aangesneden worden. Dat biedt zich in die momenten zelf aan. Dit mechanisme kan op gang gebracht worden door de herinnering aan een kleine gebeurtenis ergens in een pijler, een "taille" in het jargon, op de trein, in een herberg of in het huisgezin.

Een koolputter is een mens die concreet gedacht en gewerkt heeft. Tastbaar, rechtstreeks, hard. Het denken in meer algemene termen, het abstraheren van begrippen of denkbeelden zijn uit zijn bewustzijns-cirkel gesloten. Hij heeft nooit de weg gekend van de formele intellectuele training of vorming met de voordelen maar ook, ja, met de nadelen daaraan verbonden. Zijn bestaan is er een geweest van ongemene realiteit. Het voorgaande brengt ons bij wat het kenmerk van de vragen dient te zijn. Vragen moeten steeds eenvoudig en klaar gesteld worden. Zuiver en duidelijk, recht op de man en het punt af waarover men informatie wenst in te winnen. Dit heeft absolute voorrang. Om het wat eigenaardig uit te drukken : laat je leiden door het "KISS principle", afkorting van Keep it Simple Stupid. Uiteraard overdreven, maar toch leunt dit aan bij de bewering dat om het even

wat, hoe complex ook in zijn geheel, in ieder van zijn onderdelen dient beheerst te worden door de leidraad van de eenvoud. Ik mag wel stellen dat ook dit in de praktijk niet zo gemakkelijk hanteerbaar is als het klinkt. Dit leitmotiv impliceert zeker niet het primaire of primitieve. Helder opgebouwde vragen moeten een subtiliteit toelaten die genuanceerde waarnemingen of bedenkingen kunnen lospeuteren.

Hoe scherp de uiteindelijke vraag ook moge uitgedrukt zijn, toch zal het soms nodig blijken die vraag eerst in te leiden. Ze te plaatsen in de omgeving van een gebeurtenis, een sociale toestand, een economische invloed of een psychisch gegeven. De opgeroepen reactie getuigde steeds weer van een ongewoon inzicht en relatievermogen. Het potentieel aanwezige - en geloof me vrij, dat is niet weinig - vond dan gemakkelijk en soepel zijn verbale expressie.

Het opgraven van herinneringen is vreemd en in zekere zin delikaat. Het bekijken ervan is nog moeilijker. Een tijdspanne van tientallen jaren zal een voorval, hoe neutraal in zijn feit zelf of hoe geladen in zijn emotie ook, sterk verdraaien. De leus van de tijd verstoort de contouren zowel als het reliëf, zelf indien het individu zich niet zou wijzigen en dat is zeker niet het geval. Het waargenomene ontwikkelt zich onmiddellijk na de oorsprong dynamisch, gelukkig zwakt die dynamiek later af zodat het opgenomene uiteindelijk statisch wordt bewaard. Niettemin is de vervorming ondertussen reeds geschied. Ik heb het nog niet over de verandering van koloriet. Een terug opwekken van het verleden geeft een ander inkleuren van het verleden. Deze tintverandering is eveneens onvermijdbaar.

Toch was mijn indruk dat de geïnterviewde mensen zich daar van bewust waren en steeds poogden een zo getrouw mogelijke rekonstruktie op te bouwen. Wij hebben er nochtans nooit naar gestreefd om "objektief"-wat is dat ? te zijn. Dat is trouwens op geen enkel ogenblik de bedoeling. Wat telde was "hun getuigenis", in kleinere en grotere geledingen, elk met zijn eigen karakter.

Italiaanse gastarbeiders komen aan in Namen, op weg naar de mijnen, 1947.

Praktische uitwerking en toepassing

Vastleggen van de gesprekken gebeurde d.m.v. een cassetterekorder. Maar voor het zover was, dienden toch een paar punten op een rijtje te worden gesteld.

In het omschreven gebied moest eerst gezocht worden naar nog overlevende kompels. Velen zijn niet langer in staat een gesprek van langere duur (minstens 30 minuten) aan te gaan, zelfs indien onderbroken. Zoals reeds vermeld, is er de verwoestende kumulatie van het ouder worden met de mijnsilicose. Uiteindelijk vindt men hen die het aankunnen en ook de wil hebben om te spreken. Gezocht werd ook naar de oudsten zodat de geboortedata zich situeerden tussen 1905 en 1912. Sommigen van hen zijn intussen - jammer genoeg - al overleden. Omdat de interessewaaier zo ver mogelijk opengetrokken werd, en ook gedeeltelijk door noodzaak, was het aantal ondervraagden beperkt. In dit opzicht werd eerder voor kwaliteit - en dat is absoluut niet pejoratief bedoeld ! - dan wel voor kwantiteit geopteerd. Waar echter wel kwantiteit ging doorwegen, was het aantal geregisteerde uren. Voor sommigen is dit op een totaal van meer dan 10 uren uitgelopen. Het contact met een mijnwerker kon voor wat betreft de opnamen, zich uitstrekken over meer dan één jaar.

Voor men echter tot effectief opnemen kwam, dienden toch wel een paar voorbereidende gesprekken plaats te grijpen. Daar is niet omheen te geraken, zelfs al is men in de streek geboren en getogen. Sommigen kende ik goed, andere vaag of absoluut niet. Het eerste gesprek was dan ook dikwijls een gewone kennismaking. Een babbeltje over het doel van de onderneming en ook over andere dingen niet behorend bij het eigenlijke onderwerp bv. hoe de mijnwerker nu woont, wat hij doet om zijn dag te vullen, waarin hij geïnteresseerd is en nog veel meer... Ik vertelde ook iets over mezelf. Ook je koolputter wenst wat over zijn "ondervrager" te weten. De eerste minuten verliepen misschien wat haperend en stroef, maar lang duurde dat gewoonlijk niet. Hier duikt iets op dat in zo'n menselijk contact primordiaal is en dat het ook daarna dient te blijven : wees open. Die openheid zal je terug krijgen. Volledig. Totaal. Spreek ook zijn taal en dat is dialect. Je gaat dan iets te horen krijgen waar menig beslagen taalkundige een puntje kan aan zuigen, reeksen smakelijk gekruide uitdrukkingen gelardeerd met stukjes levenswijsheid en levensbegrip.

In een tweede gesprek tekenden wij zeer schematisch de levenstocht. Dit was het geraamte waar de verdere ontwikkeling werd aan opgehangen. Men kan dit als een soort stroomdiagram beschouwen. Ik geef hier als voorbeeld een stukje zoals dit gemaakt werd voor Krikilion Remi (Viane 10.11.1906 - Geraardsbergen 09.02.84).

- Escaudain
1 maart '21-15 sept. '21
stenen uitnemen in steenbakkerij	Mijn van Houssu
20 sept.'21 - maart '22
ondergronds handlanger	
- Ouilhe
maart '22-sept. '22
stenen uitnemen in steenbakkerij	Mijn van Houssu
sept. '22 - maart '23
ondergronds handlanger	
- Ouzin
maart '23 - 11 juni '23
steenbakkerij	Mijn van Houssu
juni '23-zomer'24
ondergronds handlanger	Mijn van Mariemont
Bascoup
Put Saint Félice
ondergronds
- patroon bijgenaamd le barbu
was failliet		handlanger

Het is dit soort van flow-chart waar steeds op kon teruggevallen worden, ongeacht hoelang men over een toestand of een periode ook uitweidde. Tijdens de inleidende gesprekken werd de mijnwerker ook vertrouwd gemaakt met de recorder. Samen namen we al eens de eerste vragen voorafgaandelijk door, zodat het registreren vlotter verliep.

Ik geef ter illustratie een reeks van vragen voor de eerste levensfase.

- Waar en wanneer werd je geboren ?
 Heeft men je ooit gezegd in welke omstandigheden ?
 Wat weet je van vader ? Afkomst ? Beroep ?
 Beschrijf je vader zo volledig mogelijk ? Uitzicht ? Karakter ?
 Was het goed ? Zacht ? Streng ? Hard ?
 Wat is van vader het best bijgebleven ?
 Zijn er bepaalde gebeurtenissen, anekdotes die je je nog goed herinnert ?
 Zelfde vragen voor de moeder.
 Waren er essentiële verschillen tussen de ouders (hier dient het woord essentieel verklaard te worden. Verschil in religieuze houding ? In algemene levenshouding ? In mentaliteit ?)
 Was er wederzijdse beïnvloeding ?
 Op die manier werden de vragen gesteld en aangehouden, peilend naar de partikulariteiten die de wereld van deze bevolkingsgroep typeerden.
 Vragen zoals :
 Kreeg je thuis "manieren" aangeleerd ? Welke ?
 Mocht je als kleine jongen spreken tijdens de maaltijden ?
 Wie moest je groeten ? Muts of pet afnemen ?
 Wie noemde je "mandame" ? (wie moest je madame noemen ?)
 Wie werd mijnheer genoemd ?
 Hoe snoot je je neus ? Had je een zakdoek ? Hoe gebeurde dat in de mijn ?

Het is dit soort van aanpak die vragen beantwoordt die men gewoon niet dacht van te stellen. Antwoorden genereerden nieuwe vragen, nieuwe antwoorden. Voor latere levensperiodes werd de vraagstelling uiteraard aangepast. Ik grabbel enige vragen uit de vragenmand i.v.m. het "eigenlijke mijnwerk".

- Hoe was het gesteld met de "veiligheid en hygiëne" in de mijn ?
 Of werd die alleen in acht genomen als er inspectie kwam ?
 Wist men op voorhand dat er inspectie ging komen ?

Hoe zat het met de hitte (en koude) beneden ?

Heb je daar beneden dorst gehad ?

Hoe waren de verhoudingen tussen de porions en de arbeiders ?

Illustreer d.m.v. voorvallen.

Hoe stond je t.o.v. de ingenieur ?

Stond je soms - dikwijls - onder druk ?

En stond de porion onder druk ? Van boven ? Van beneden uit ?

Haast vanzelf wordt op deze wijze een leven uitgekamd door een vragenset die zich differentieert en aanpast in functie van de wisselingen en omstandigheden.

Het is ook enig dergelijk mannen te horen vertellen over hun socialisme. Waarom zij die richting zijn uitgegaan, wat zij ervan verwachtten en wat het uiteindelijk gebracht heeft. Wat voor hen betekenis en inhoud van het socialisme was. Al te weinig komen degenen aan het woord voor wie de beweging bedoeld is. Vrijuit en eerlijk, in het positieve zowel als het negatieve, hebben ze daarmee een stukje van die lakune opgevuld.

Hoe minuskuul het leven van ieder van deze mensen ook moge geweest zijn, toch werd nooit de grote maalstroom vergeten. Hoe moest de kleine man reageren bij kantelmomenten in de geschiedenis, bij een uitgesproken krisistoestand zoals de oorlog er bv. een is. Toch leverde hij de namen - en dus ook de levens - voor de talrijke pelotons die in de oorlogsmonumenten gebeiteld staan. Zo werd bv. de vader van Remi Krikilion, zelf mijnwerker, opgeroepen voor de eerste wereldoorlog en keerde in 1918 terug. Moeder droeg vier eindeloze jaren het gewicht van een gans gezin en de druk van haar kommer en eigen gedachten. De kleine Krikilion heeft uitzonderlijke herinneringen aan die tijd. Ook dat werd behandeld. De vader van een andere koolputter - Juliaan Vanholder - is ergens in Vlaanderen gesneuveld. Daar werd het gezin uiteindelijk nog pijnlijker getroffen.

Een andere kant van dit werk is het feit dat het hier ging om een soort van "Vlaamse gastarbeiders" in het "Walenland". Die Vlaams-Waalse verhoudingen werden niet omzeild. Deze dualiteit is echter altijd een bijverschijnsel gebleven dat de kern van de arbeider weinig is binnengedrongen. Er waren prangender moeilijkheden waaraan het gezin van de koppel het hoofd diende te bieden. En alhoewel patriottisme of unitarisme hem slechts oppervlakkig beroerden, zagen ze elkaar inderdaad als medemensen in een zelfde lotsbestel.

De primaire zorgen van de man en vrouw uit Houdeng-Gougnies of uit Bracquegnies waren dezelfde als van hen uit Tollembeek of Viane. Zo eenvoudig was dat, al de rest was bijzaak. Het zou geen kwaad kunnen moest men die boodschap van het "kleine grut" willen aanhoren lang weerszijden van de "scheidingslijn". Dit sloot de eigen volksaard niet uit, want de socialistische fanfare van Tollembeek heet vanaf haar stichting (1 mei 1922) "Vlaams en vrij" en nochtans waren de banden tussen Tollembeek en het Centrum menselijk, nauw en hartelijk, hoe kon het anders. Louis Artoos, eerste permanente sekretaris van de "Fédération Nationale des Mineurs" voor "Le Centre" heeft er trouwens steeds een erezaak van gemaakt de Vlaamse stumperds te verdedigen.

Rond de graanjenever, of de koffie ... of de koffie met de graanjenever erin ontstond tussen ons een vertrouwensrelatie waarin men de appreciatie voelde van de mijnwerker die zich eindelijk eens als mens kon bekend maken. Men dringt binnen in een -gelukkig voorbije- wereld

met patronen en roosters die voor ons nu al ongrijpbaar zijn geworden. Men kan in zichzelf niet langer het respekt onderdrukken voor de zwarte mens die brutaal, beestachtig en grauw heeft moeten leven, die vanuit vele hoeken schamel en vernederd werd gehouden, die vanuit vele hoeken schamel en vernederd werd gehouden, die vloekend en snauwend door het leven moest omdat men hem toevloekte en toesnauwde, maar die ondanks dat een voorstelbare menselijkheid en diepte heeft bereikt en behouden. Het is mij een privilege geweest in hun land binnen te mogen, want die tientallen opgenomen bandjes zijn hun werk, en ook voor een stukje het mijne en daar ben ik niet weinig gelukkig om.

Wordt vervolgd.